

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2022.70.62>
УДК 343.226:343.988:159.9.07

ВІКТИМОЛОГІЧНИЙ ПОРТРЕТ ЖЕРТВИ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА

Ладиченко В.В.,

*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри міжнародного права
та порівняльного правознавства
Національного університету біоресурсів
і природокористування України
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7823-7572>*

Гулак О.В.,

*доктор юридичних наук, доцент,
доцент кафедри адміністративного
та фінансового права
Національного університету біоресурсів
і природокористування України
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9004-0185>*

Артеменко О.В.,

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри адміністративного
та фінансового права
Національного університету біоресурсів
і природокористування України
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2041-8925>*

Ладиченко В. В., Гулак О. В., Артеменко О. В. Віктимологічний портрет жертви домашнього насильства.

В умовах світової пандемії поступово зростає кількість випадків домашнього насильства, що безумовно вимагає особливої уваги з боку суспільства й держави та розробки дієвих шляхів мінімізації таких випадків. Зважаючи на те, що жертва насильства завжди потребуватиме захисту, необхідним є розуміння можливого віктимологічного портрету потенційної жертви.

Метою дослідження виступає комплексний аналіз віктимологічного портрету жертви домашнього насильства.

Методика аналізу проблеми. При дослідженні предмету наукової статті було використано комплекс загально-наукових (аналізу, синтезу, експерименту) та спеціально-юридичних (порівняльно-правовий, синергетичний) методів.

Результати дослідження. В процесі дослідження було з'ясовано, що збільшення кількості випадків домашнього насильства, що відбувається протягом останніх років, має пряму кореляцію, у тому числі, із світовою пандемією Covid-19. Відтак, доводиться фіксувати, що у вирішенні проблематики домашнього насильства, незважаючи на її достатній ступінь дослідженості, донині відсутні єдині теоретичні та методологічні підходи. Визначено, що жертвою кримінального правопорушення є фізична особа, якій внаслідок або за умови її взаємовідносин зі злочинцем безпосередньо або опосередковано завдано фізичної, моральної або майнової шкоди. Визначальною ознакою жертви, якій заподіяно

шкоду внаслідок або за умови взаємовідносин зі злочинцем, буде існування між вказаними особами саме таких стосунків, які призвели до її віктимізації. Аргументовано, що до основних компонентів, так званих підсистем кримінологічної характеристики особи, яка є жертвою насильницьких дій, слід віднести наступні: 1) соціально-демографічні параметри (стать, вік, освіта, сімейний стан, соціальні зв'язки); 2) морально-психологічну характеристику, що відображає сприймання особою соціальних цінностей і соціальних функцій, які вона виконує. Зроблено висновки, що особистість жертви кримінального насильства характеризується комплексом достатньо стабільних типових соціально-демографічних та морально-психологічних ознак, які за взаємодії із зовнішніми чинниками обумовлюють підвищену можливість індивіда стати жертвою кримінально - насильницької поведінки, оскільки більшість із них мають віктимний характер та схожі із характерними ознаками злочинця. Більше того, аналіз взаємостосунків злочинця й потерпілого дозволив встановити основні сфери профілактики насильницьких злочинів, а доповнюючи дослідження інформацією про поведінку потерпілого, ми визначили основні віктимні форми поведінки особи, яка є жертвою насильницьких дій.

Наукова новизна. У статті зроблено комплексну характеристику віктимологічного портрету жертви насильства з урахуванням останніх законодавчих змін. Аргументовано необхідність приділення більшої уваги саме психо-емоційному стану потенційної жертви насильницького правопорушення.

Практична значимість. Результати цього аналізу можуть бути використані для подальших досліджень у кримінології, зокрема віктимологічних особливостях жертви потенційного насильницького правопорушення.

Ключові слова: домашнє насильство, віктимологія, психологічний стан, віктимність, психологічний портрет, жертва, потерпілий.

Ladichenko V. V., Gulak O. V., Artemenko O. V. Victimological portrait of a victim of domestic violence.

In the context of the global pandemic, the number of cases of domestic violence is gradually increasing, which certainly requires special attention from society and the state and possible ways to minimize such cases. Given that the victim of violence will always need protection, it is necessary to understand the possible victimological portrait of the potential victim.

The aim of the article is a comprehensive analysis of the victimological portrait of the victim of domestic violence.

Methods of problem analysis. A set of general scientific (analysis, synthesis, experiment) and special legal (comparative legal, synergetic) methods was used in the study of the subject of the scientific article.

Results of the research. The study found that the increase in domestic violence in recent years has been directly correlated, including with the global Covid-19 pandemic. Therefore, it should be noted that in solving the problem of domestic violence, despite its sufficient degree of research, there are still no common theoretical and methodological approaches. It is determined that the victim of a criminal offense is a natural person who, as a result of or under the condition of his relationship with the offender, directly or indirectly caused physical, moral or property damage. The defining feature of a victim who has been harmed as a result of or in a relationship with a criminal will be the existence between them of the relationship that led to its victimization. It is argued that the main components of the so-called subsystems of criminological characteristics of a person who is a victim of violence should include the following: 1) socio-demographic qualities (gender, age, education, marital status, social ties); 2) moral and psychological characteristics that reflect a person's perception of social values and social functions that he performs. It is concluded that the personality of a victim of criminal violence is characterized by a set of fairly stable typical socio-demographic and moral-psychological traits, which in interaction with external factors cause an increased opportunity for an individual to become a victim of criminal-violent behavior. signs of a criminal. Moreover, the analysis of the relationship between the offender and the victim allowed us to establish the main areas of prevention of violent crimes, and by complementing the study with information about the behavior of the victim, we identified the main victim behavior of a victim of violence.

Scientific novelty. The article provides a comprehensive description of the victimological portrait of the victim of violence, taking into account the latest legislative changes. The need to pay more attention to the psycho-emotional state of a potential victim of a violent offense is argued.

Practical significance. The results of this analysis can be used for further research in criminology, in particular the victimological characteristics of the victim of a potential violent offense.

Key words: domestic violence, victimology, psychological state, victimhood, psychological portrait, victim.

Постановка проблеми. Згідно з офіційною статистикою, оприлюдненою Офісом Генерального прокурора, з початку карантину, який був введений у нашій державі на початку березня 2020 р., кількість облікованих кримінальних правопорушень за ст. 126-1 Кримінального Кодексу (далі – КК) України значно зросла. Так, якщо за 2019 р. кількість облікованих кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством, становила 1068, то вже у грудні 2020 р. ця цифра зросла більше ніж удвічі – до 2212. При цьому кількість осіб, яким вручено повідомлення про підозру за ст. 126-1 КК України у 2020 р. становила 1877, тоді як у 2019 р. – 788. Звісно, ці цифри не відображають існуючу ситуацію повною мірою, адже частина випадків залишається незареєстрованою, оскільки постраждалі далеко не завжди звертаються по допомогу.

Для пізнання генезису будь-якого злочинного посягання, зокрема і домашнього насильства, недостатньо обмежитися вивченням особистості лише злочинця, оскільки відомо, що в ряді випадків остаточне прийняття рішення про вчинення тяжкого злочину проти особи багато в чому залежить від поведінки потерпілого. У зв'язку з цим, тільки з урахуванням особи і поведінки потерпілого можна вирішити низку питань, зокрема: найбільш повно з'ясувати детермінанти злочинної поведінки, розкрити домінуючі форми конфліктної взаємодії потерпілих і злочинців, що передували злочинному посягання, проаналізувати їх вплив на формування готовності винних до вчинення злочину та виробити заходи запобігання злочинам зазначеної категорії.

- Україна, на сучасному етапі свого розвитку, переживає глибоку соціальну та політичну кризу, а в її межах – скорочення часової перспективи (забувається те, що було в минулому; зникає перспектива майбутнього, є лише концентрація на «тут» і «тепер»);
- втрата почуття безпеки (раптові напади паніки, гніву, почуття самотності, безпорадності, ригідна поведінка);
- прагнення усамітнитись, ізолюватися від людей.

2-й рівень – повторне ураження:

- опосередковане звинувачення з боку рідних, близьких у неправдивості трагічних ситуацій;
- формування почуття провини у жертви;
- відсутність підтримки.

3-й рівень – входження у роль жертви:

- відчуття приреченості;
- пристосування до інцидентів та власного стану байдужості;
- почуття нетерпимості до власних помилок;
- самозвинувачення;
- проектування насильства на всі сфери життя;
- виконавець насильства перестає бути потрібним: він уже своє зробив, жертва катує саму себе.

З процесом віктимізації пов'язані також депресія і тривога, як наслідки насильства в сім'ї [17].

Деякі науковці визначають типовий психологічний профіль жертви сімейного насильства, акцентуючи увагу на тому, що жертви демонструють психастенічний або гіпстимний склад особи, який може бути як наслідком насильства в дитинстві, так і віктимним, провокуючим чинником. Основою віктимної поведінки є розвиток специфічного амбівалентного ставлення до родича, який чинить насильство, формування у жертви впевненості у праві «агресора» на насильство [18].

Найпоширенішим видом винної поведінки жертв внутрішньосімейних насильницьких злочинів є провокаційні дії стосовно особи, яка вчинила злочин, або інших членів сім'ї, які зазнали насильства й характеризуються такими спільними рисами: мають низьку самооцінку; поділяють міфи про насильницькі вщносини; дотримуються традиційних уявлень про родину, про роль жінки в сім'ї та «жіноче призначення»; схильні брати на себе відповідальність за дії кривдника; страждають від почуття провини і заперечують почуття гніву стосовно кривдника; здебільшого пасивні, але при цьому досить сильні, щоб використовувати оточення для виживання, а іноді – для уникнення чергового акта насильства; демонструють ознаки відчутної реакції на стрес і висловлюють скарги, що вказують на психофізіологічні розлади; вважають, що «успішні» сексуальні стосунки (власне, сексуальні послуги домінуючого партнера – авт.) можуть стабілізувати відносини в цілому; переконані, що ніхто не може допомогти їм розв'язати проблему насильства в сім'ї [19].

Таким чином, можемо констатувати, що віктимологічний портрет жертви насильства є складним психосоціальним компонентом кримінології, що має ряд соціально-демографічних та морально-психологічних ознак.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі. Аналіз та дослідження ключових аспектів віктимологічного портрету жертви до-зволив сформува-ти ряд висновків. Особистість жертви кримінального насильства характе-ризується комплексом достатньо стабільних типових соціально-демографічних та морально-психологічних ознак, які за взаємодії із зовнішніми чинниками обумовлюють підвищену можливість індивіда стати жертвою кримінально-насильницької поведінки, оскільки біль-шість із них мають віктимний характер та схожі із характерними ознаками злочинця. Більше того, аналіз взаємостосунків злочинця і потерпілого дозволив встановити основні сфери профілактики насильницьких злочинів, а доповнюючи дослідження інформацією про пове-дінку потерпілого, нами визначено основні віктимні форми поведінки особи, яка є жертвою насильницьких дій.

При цьому варто пам'ятати, що наявність деяких фізичних і психічних захворювань у певної частини потерпілих загалом підвищувала їх віктимність, оскільки під їх впливом по-ведінка останніх набувала агресивного або яскраво провокаційного характеру. Разом із тим психофізичні вади значно зменшували можливість потерпілих уникнути злочинного пося-гання, чинити гідний опір, рятуватися втечею чи звернутися за допомогою до компетентних органів або окремих осіб.

Список використаних джерел:

1. Ковальова С.С., Шпак Ю.С. Кримінально-правовий статус спеціальної конфіскації (аналіз ст.ст. 96-1 та 96-2 КК України). Науково-практичний журнал «Право. Людина. Довкілля». 2015 р. № 213. Ч. 1. URL:<http://journals.nubip.edu.ua/index.php/Pravo/article/view/5105/5019> (дата звернення: 23.02.2022).
2. Павліченко К. У 2021 році до поліції про домашнє насильство заявили на 56% більше громадян. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/katerina-pavlichenko-u-2021-roci-do-policiyi-pro-domashnye-nasilstvo-zayavili-na-56-bilshe-gromadyan> (дата звернення: 23.02.2022).
3. Перцева Т.О., Огоренко В.В., Кожина Г.М., Зеленська К.О., Носов С.Г., Терьошина І.Ф., Гненна О.М., Мамчур О.Й., Тимофеев Р.М., Шорніков А.В. Актуальні проблеми сімейного насильства. Монографія. Дніпро, 2021. 188 с.
4. Присяжнюк Т. І. Інститут потерпілого у кримінальному праві України: автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.08. Інститут держави і права ім. В. М. Корецького Нац. акад. наук України. Київ. 2006 р. 20 с.
5. Сенаторов М. В. Потерпілий від злочину у кримінальному праві: дис... канд. юрид. наук: 12.00.08. Нац. юрид. акад. України ім. Я. Мудрого. Харків. 2004 р. 215 с.
6. Юрченко О. Ю. Роль віктимної поведінки потерпілих при вчиненні тяжких насильницьких злочинів проти життя та здоров'я особи в Україні: дис... канд. юрид. наук.: 12.00.08. Нац. юрид. акад. України ім. Я. Мудрого. Харків. 2004 р. 188 с.
7. Ривман Д. В. Криминальная виктимология. СПб. Питер. 2002 р. 304 с.
8. Франк Л. В. Потерпевшие от преступления и проблемы советской виктимологии. Душанбе. «Ирфон», 1977 р. 237 с.
9. Христенко В. Е. Психология жертвы. Харьков. «Консум», 2001. 256 с.
10. Гулак О. В., Прилипко О. В. До питання криміналістичної характеристики вбивств на замовлення. International Scientific Journal. 2016. № 8. С. 123-125. URL: <http://www.inter-nauka.com/uploads/public/14750570948625.pdf> (дата звернення: 23.02.2022).
11. Петин И. А. Механизм преступного насилия. Санкт-Петербург. 2004 р. 349 с.
12. Михайлов А. Е. Виктимологические аспекты профилактики некорыстных насильственных преступлений. Київ. НВТ "Правник" НАВСУ, 1998 р. 44 с.
13. Гумін О. М. Жертва кримінальної насильницької поведінки: віктимологічна характеристика особи. Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: Юридичні науки. 2015 р. № 825. 315-322 с. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnulpurn_2015_825_53 (дата звернення: 23.02.2022).
14. Тесленко В.В., Жукова, А. Ю. Домашнє насильство: хто і чому стає жертвою/злочинцем? Соціальна робота і сучасність: теорія та практика професійного й особистісного розвитку соціального працівника. матеріали X Міжнародної наук.-практ. конф. (Київ, 18 груд. 2020 р.). КПІ ім. Ігоря Сікорського. Київ. «Ліра». 2020 р. 69–72 с.
15. Моїсеев Є.М. Проблеми кримінальної віктимології: монографія. Київ: НАВСУ. «НТВ Правник», 1998 р. 84 с.
16. Криминологія. курс лекцій. Зелінський А.Ф. Харків. Прапор. 1996 р. 113 с.
17. Савчук О.М. Наслідки подружнього насильства: індивідуально-психологічна перспектива. Наукові записки (спецвипуск). Київ. 2002 р. т. 20.
18. Осипова Н. П. Насильство в сім'ї: спільна проблема. Вісник Академії правових наук. Харків. 2000 р. № 1(20). 218-226 с.
19. Правові засади запобігання насильству в сім'ї. Гадяцьке районне управління юстиції. Гадяч, 2011 р. 47 с.